

ВИТОКИ, ІСТОРІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СВІДКА, ЕКСПЕРТА ЧИ ПЕРЕКЛАДАЧА ЗА ВІДМОВУ ВІД ВИКОНАННЯ ПОКЛАДЕНИХ НА НИХ ОБОВ'ЯЗКІВ

О.І. Ольховенко

здобувач кафедри

кримінального права та процесу

ВНЗ «Національна академія управління»

Постановка проблеми. Аналіз витоків та генези кримінально-правової відповідальності за злочин, передбачений ст. 385 КК України, має істотне значення для розуміння суті і природи цього злочинного діяння на сучасному етапі розвитку науки кримінального права та практики застосування цієї кримінально-правової норми. Це також важливо, що для дослідження цієї проблеми використовується історико-правовий метод дослідження, який в сукупності з іншими методами наукового пізнання дозволить глибше з'ясувати дійсну соціальну обумовленість існуючої кримінальної відповідальності за це злочинне діяння.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми, що виникли під час притягнення до кримінальної відповідальності за невиконання покладених обов'язків на свідка, експерта чи перекладача були предметом наукових пошуків у роботах Ю.В. Александрова, А.М. Бойка, О.І. Габра, А.В. Галахової, В.О. Навроцького, В.С. Фельдблюма та інших. Проте витоки, історія кримінальної відповідальності свідка, експерта чи перекладача за невиконання покладених на них обов'язків не знайшла свого належного висвітлення на сьогоднішній час. Ця проблема актуалізується ще й прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України.

Мета статті полягає у з'ясуванні витоків, історії кримінальної відповідальності свідка, експерта чи перекладача за невиконання покладених на них обов'язків.

Основні результати дослідження. Становлення і розвиток кримінальної відповідальності свідка, експерта чи перекладача за невиконання покладених на них обов'язків на теренах нашої держави не можна розглянути у відриві від історичного минулого. Історико-правове дослідження зазначеного явища має принципово важливе значення для формулювання наукових положень. На думку Н.С. Тиганцева, метою такого вивчення має бути не тільки догматичне з'ясування і формулювання (описання) витоків чинного права, але й критична їх оцінка на підставі відомостей практики, витоків (начал) науки і положень вітчизняної історії права [1, с. 30]. Прослідкувавши походження відомого інституту або законоположення ми дізнаємося про ті умови, які породили його, та які впливали на його розвиток, а знаючи це, ми маємо можливість оцінити його сучасне значення, інакше кажучи, ми отримаємо можливість вирішити чи буде збережено законоположення, або воно повинно усту-

пити місце іншому, як таке, що втратило свою життєву основу, внаслідок умов, які змінилися [2, с. 8].

Проведення історико-правового аналізу кримінальної відповідальності свідка, експерта чи перекладача за невиконання покладених на них обов'язків, на нашу думку, дозволить з'ясувати структуру суспільних відносин того часу й ефективність їх кримінально-правової охорони; виявити недоліки і переваги кримінально-правової регламентації посягання на ці відносини; провести аналіз еволюції кримінального законодавства на певних етапах; запропонувати та обґрунтувати зміни і доповнення в чинне кримінальне законодавство.

Для з'ясування витоків та історії розвитку кримінального законодавства з відповідальності свідка, експерта чи перекладача без поважних причин від виконання покладених на них обов'язків у суді або під час провадження досудового слідства, здійснення виконавчого провадження, розслідування тимчасовою слідчою чи тимчасовою спеціальною комісією Верховної Ради України чи дізнання, потребує з'ясування етимології понять, що використовуються в цій статті, а також у її назві. У цьому контексті термінами, що нас цікавлять необхідно назвати такі: «витоки» «сучасний стан проблеми». Слід пристати на твердження В.К. Матвійчука, що їх роз'яснення частково дається в «Словаре русского языка» С.І. Ожегова та юридичній літературі [3, с. 209; 4, с. 45]. Наприклад, такий термін як «витоки» у певному розумінні слова означає початок; першоджерело чого-небудь [3, с. 249; 4 с. 45]. Російсько-український словник термін «исток» тлумачить як «1. (действие) витік, — току; вихід, — ходу; 2. (начало реки, ручья) початок, — тку, витік, верхів'я, — початок (витік, верхів'я) Дніпра; 3. перен. джерело, початок; у истоков цивилизации коло (біля) джерел (початків) цивілізації, — первобытной культуры, джерела (початки) первісної культури» [5, с. 521; 6, с. 392]. Виходячи із зазначеного вище, ці положення, звичайно, з певною умовністю можна сфокусувати та перенести на проблему нашої роботи, і тоді межі дослідження витоків кримінальної відповідальності свідка, експерта чи перекладача за невиконання покладених на них обов'язків буде охоплювати початок (истоки) кримінальної відповідальності за цей злочин.

Друге поняття «сучасний стан проблеми», як переконливо обґрунтовують В.К. Матвійчук, А.О. Мороз, можна зрозуміти та обґрунтувати за допомогою розкриття значення та змісту трьох термінів: «сучасний», «стан» та «проблеми» [4, с. 45; 7, с. 397]. Зокрема, якщо виходити з того, що «сучасний» означає «терміновий», який слід відносити до нинішнього часу [3, с. 605; 4, с.4 5], то в той же час «стан» — це становище, в якому хто-небудь або що-небудь знаходиться [3, с. 613; 4, с. 45], натомість «проблема» свідчить про складність чи завдання, які потребують вирішення, дослідження [3, с. 491; 4, с. 45] тому стосовно предмета нашого дослідження необхідно розпочати аналіз витоків та генезис законодавства стосовно кримінальної відповідальності свідка, експерта чи перекладача за невиконання покладених на них обов'язків і сучасного стану позначеної проблеми.

Кримінальної відповідальності свідка, експерта чи перекладача за невиконання покладених на них обов'язків на теренах нашої держави має глибоке

історичне коріння (витоки). Їх потрібно висвітлювати лише стосовно певних історичних періодів розвитку людського суспільства, законодавчих ідей та державності. Інший підхід неспроможний дати вичерпну відповідь стосовно витоків, юридичної природи кримінальної відповідальності за цей злочин та необхідності криміналізації цього суспільно-небезпечного діяння, внесення змін і доповнень до законодавства, що передбачає на цей час кримінальну відповідальність свідка, експерта чи перекладача за невиконання покладених на них обов'язків.

Дотримуючись запропонованого підходу до вивчення означеної проблеми, ми проведемо її дослідження, дотримуючись положення, що знайшло підтвердження в історичних та юридичних джерелах, про існування шести загальнолюдських, різних за часом, а для нашої країни – восьми періодів розвитку людського суспільства [4, с. 45; 8, с. 1-736; 9, с. 112]. Це суперечить, на наше переконання, історичній періодизації, яку пропонують історики та юристи [4, с. 458, с. 1-736; 9, с. 112]. Більш детально це описує В.К. Матвійчук [4, с. 35-59]. Тому на проблемі кримінальної відповідальності свідка, експерта чи перекладача за невиконання покладених на них обов'язків ми й зупинимося в межах запропонованої вище історіографії. Слід зробити застереження, що питання про періодизацію розвитку кримінального законодавства стосовно відповідальності свідка, експерта чи перекладача за невиконання покладених на них обов'язків до цього часу не мало фундаментальних досліджень. Це зумовлено, на нашу думку тим, що: 1) ці питання намагалися розглядати відособлено від історичного розвитку суспільства та державотворення вихоплюючи таку відповідальність (в якомусь відомому для дослідження році) щоб показати, що питання історії роботою не ігнорувалося; 2) складністю розвитку Українського суспільства та державності, а отже і певними труднощами в дослідженні кримінальної відповідальності в історико-науковому сенсі свідка, експерта чи перекладача за невиконання покладених на них обов'язків; 3) труднощами розуміння термінології в історичному екскурсі та різноманітністю нормативних актів, що діяли на теренах нашої держави або не мали поширення на її території (що також ще потребує дослідження з боку фахівців історії держави та права України). Про це, з певними застереженнями, можна віднести висловлювання професора В.К. Грищуку, який зазначає, що історія української кримінально-правової науки (кримінальної відповідальності свідка, експерта чи перекладача за невиконання покладених на них обов'язків – авт. О.І.) залишається зовсім не вивченою [10, с. 8]. Як відомо, наука і сьогодні у своїх дослідженнях навіть не коментувала витоки та генезис кримінальної відповідальності свідка, експерта чи перекладача за невиконання покладених на них обов'язків, не дивлячись на те, що таке дослідження мало і має значення в історії людства, в тому числі й українського суспільства, а також й для теорії кримінального права. Важливість наукового вивчення в історичному аспекті кримінальної відповідальності за цей злочин – поза будь-яким сумнівом. Тільки використання історико-правового методу дослідження може забезпечити точність опису витоків та генези кримінальної відповідальності свідка, експерта чи перекладача за невиконання покладених на них обов'язків, похо-

дження, ознак і понять, що входили чи мають місце в нормативно-правовому формулюванні цього складу злочину.

Проведеним нами дослідженням як історичних, так і правових джерел, що діяли на території України було встановлено, що в доісторичні періоди розвитку суспільства, починаючи від першого періоду 20-30 тис. років тому, до XI ст. — кримінальної відповідальності свідка, експерта чи перекладача за невиконання покладених на них обов'язків у суді або під час провадження досудового слідства, здійснення виконавчого провадження, розслідування тимчасовою слідчою чи тимчасовою спеціальною комісією Верховної Ради України чи дізнання не існувало. Тому пошук витоків кримінальної відповідальності за ці діяння на теренах нашої держави, оскільки інше не дістало підтвердження на науковому рівні, необхідно з'ясувати з XI ст. — в третьому періоді, який охоплював час, коли Українська держава була під управлінням князів X-XIV ст. [4, с. 52].

Аналіз перших пам'яток права Київської Русі свідчить про те, що в них закріплювались норми, спрямовані на захист діяльності судової влади. Це стосувалося як осіб, що безпосередньо здійснювали правосуддя, так і осіб, що сприяли його здійсненню [11, с. 88]. Князівська влада була зацікавлена у кримінально-правовій охороні як осіб, що брали участі у здійсненні правосуддя, так і осіб, що сприяли їм у цьому [12, с.12]. Слід відзначити, що судових органів як спеціального апарату, що покликаний відправляти правосуддя, у Стародавній державі Київської Русі створено не було, і воно здійснювалося в рамках князівської юрисдикції.

Перше згадування про свідка міститься в ст. 2 короткої редакції Руської Правди, де мова йшла про два види доказів: по-перше, зовнішній вигляд потерпілого і, по-друге, наявність свідка [13, с. 90]. Натомість у ст. 18 Руської Правди (повна редакція) з'явився такий учасник процесу, як послух, який не був свідком злочину, а лише свідком «доброго исиття» обвинуваченого [13, с. 91]. Слід звернути увагу на те, що в ст. 2 короткої та ст.ст. 29 і 31 повної редакції Руської Правди з'явився учасник, який значився терміном «видок», що тлумачився як «свідок, очевидець» [13, с. 91-92, 95]. Важливо акцентувати увагу на тому, що в приписах Руської Правди (повної редакції) свідок був не тільки як обов'язковий учасник багатьох угод, але й як важлива особа процесу доказування при розгляді позовів у суді. Проте правових наслідків і взагалі кримінальної відповідальності свідка за невиконання покладених на нього обов'язків на той час не існувало, оскільки й таких обов'язків нормативно, передбачено не було [13, с. 47-129].

Таких понять як «експертиза» та «експерт» тоді ще не існувало, але часто при розслідуваннях справ дати свої висновки щодо стану здоров'я потерпілого чи причин його загибелі просили лікарів, проте в документі не згадується про якість, види і міри покарання для лікарів, що без поважних причин ухилялись від виконання обов'язків стосовно дачі висновку [13, с. 47-129].

Отже, можна зробити висновок, що в третьому періоді суспільного розвитку на теренах нашої держави не існувало кримінальної відповідальності свідка, експерта чи перекладача за невиконання покладених на них обов'язків.

Четвертий період (XIV ст. – поч. XVIII ст.) іменується в історії України Козацькою ерою. Наше дослідження свідчить, що в цей час в Україні діяла велика кількість правових джерел, які мали різні походження, проте російське законодавство на теренах нашої держави не мало поширення [14, с. 40-50]. Потрібно звернути увагу на те, що окремий артикул про статус та відповідальність свідка має місце у Статуті Великого князівства Литовського, 1588 р. де передбачалася кримінальна відповідальність свідка за брехливі, фальшиві показання [15, с. 85]. За ухилення від явки до суду без поважних причин учасники процесу мали платити штраф [16, с. 79]. За часів царювання Олексія Михайловича почали проводитися хімічні, психіатричні експертизи, але не було передбачено кримінальної відповідальності експертів [17, с. 41-42]. Враховуючи те, що позивач повинен був самостійно зібрати всі докази, знайти свідків та підтримати обвинувачення, то кримінальна відповідальність свідка за невиконання покладених на нього обов'язків не була передбачена. Крім того, як свідчить дослідження, відсутня була кримінальна відповідальність експерта та перекладача за невиконання покладених на них обов'язків.

Звернемося до п'ятого періоду розвитку нашої держави (поч. XVIII ст. – поч. XIX ст.) він дістав назву «Під Імператорською владою». В цей період в Україні поширилася дія царського законодавства. Час царювання Петра Великого став періодом зміцнення й розвитку феодальної абсолютистської держави. Як це впливає з Артикула воїнського 1715 р. та із Соборного Уложення 1649 р., яке діяло поряд із Артикулом воїнським, у сфері судовій цар був не тільки джерелом закону, але й безпосередньо суддею [18, с. 314-461]. У цьому законодавстві наводиться виключний перелік осіб, які не могли свідчити, тобто законодавець установлює низку категорій людей «негідних» і «зневажуваних», що не допускалися до свідчення [18, с. 335-400]. До них належали такі: люди про яких точно було відомо, що вони раніше давали в суді «брехливу» присягу, «прокляті» люди, тобто виключені з християнських зборів і визнані «бусурманами»; які ще не були у святого причастя і ті, хто не давав присяги; люди «які в суді оголошені нечесними»; «розбійники й злодії»; убивці; ті, хто ворогували раніше, хоча і говорять, що примирилися з тими, проти кого будуть свідчити; «кревні» чи найближчі з потерпілим («чолобитником») родичі; підкуплені дарункам «свідчення заради»; ті, хто самі до справи причетні, не можуть свідчити проти самих себе; ті, хто свідчать по чуткам, а не про те, що самі бачили, чули та знають [18, с. 335-400]. Таким чином, у законодавстві Петра I помітно розвинулись норми щодо правового статусу свідка та його відповідальності, але кримінальна відповідальність свідка, експерта, перекладача за невиконання покладених на них обов'язків була відсутня.

Як уже нами зазначалося, основою правової системи Росії протягом XVIII ст. продовжувало залишатися Соборне уложення 1649 р., прийняте напередодні вступу Росії в епоху абсолютизму, яке задовольняло в принципі потреби пануючого класу і на стадії зрілого абсолютизму [19, с. 418]. Слід звернути увагу, що спадкоємці Петра I не залишили яскравого сліду в удосконаленні судового і кримінального законодавства, в тому числі і в дослідженій сфері.

У 1811 р. було створено Міністерство поліції, при якому була заснована друга медична рада, яка виконувала судово-медичні експертизи – це була перша експертна офіційна установа Росії.

Систематизація російського законодавства, проведена при Миколі I, в галузі кримінального права пішла далі чим в інших галузях права і завершилася виданням Уложення про покарання кримінальні та виправні [20, с. 260]. Дослідники звертали увагу на характерну для попереднього законодавства і не подолану при складанні Зведення казуальність, недостатню визначеність ознак складів злочину, крайню дрібленість злочинних діянь, невизначеність санкцій, наявність прогалин у кримінальному законодавстві і розкиданість норм кримінального права по різних томах Зведення законів [1, с. 104-106]. Уложення почало діяти з 1 травня 1846 р. У 1857 р. Уложення було внесено в том XV Зведення законів з деякими змінами.

При складанні тому XV Зведення була зроблена спроба відділити кримінально-правові норми від кримінально-процесуальних (це в значній мірі вдалося) [20, с. 261]. Необхідно звернути увагу на те, що кримінальна відповідальність свідка, експерта чи перекладача за невиконання покладених на них обов'язків у законодавстві першої половини XIX ст. була відсутня. Як свідчить аналіз чинного законодавства, що відносилось до часів селянської реформи також не передбачено кримінальної відповідальності за досліджуване діяння [21, с. 1-816]

Шостий період охоплює кінець XIX – поч. XX ст. У цей період приймається ціла низка нормативних актів, серед яких і ті, що стосуються кримінального законодавства. Так, у Кримінальному уложенні 1903 р. більшість злочинів проти правосуддя були зосереджені у спеціальній главі VII «Про протидію правосуддю» [22, с. 310-312], серед них ст. 172 передбачена була відповідальність свідка, експерта понятого, чи перекладача, які без поважних причин відмовлялися виконати свій обов'язок [22, с. 311]. Покарання за цей злочин могло бути у виді арешту на строк, не більше одного місяця або грошовою пенею не більше ста рублів [22, с. 311].

Об'єктом складу злочину передбаченого ст. 172 Кримінального уложення 1903 р., були суспільні відносини, які забезпечували умови з охорони правосуддя в частині виконання обов'язків свідка, експерта, понятого чи перекладача під час досудового слідства або суду. Цікаво, що в диспозиції цієї статті експерта ще називали «свѣдущаго лица». В контексті зазначеного слід звернути увагу на те, що ще до цього в Статуті кримінального судочинства (ст. 326) сторони, крім свідків, могли просити про виклик до суду не лише свідків, але й обізнаних людей: лікарів, фармацевтів, професорів, вчителів, техніків, художників, скарбників, ремісників та інших осіб, які мали спеціальні пізнання і набули особливого досвіду «по якій-небудь службі або частині», дозволялося залучати членів поліцейських управлінь, у якості експертів з порівняння підписів і почерку [23, с. 183-386].

Об'єктивна сторона цього складу злочину характеризувалася такими діями, як: а) відмова свідка без поважних причин виконати свій обов'язок; б) відмова експерта «свѣдущаго лица». без поважних причин виконати свій

обов'язок; в) відмова понятого без поважних причин виконати свій обов'язок; г) відмова перекладача без поважних причин виконати свій обов'язок. Крім того, зовнішній прояв цього злочинного діяння характеризувався часом вчинення цього злочину суб'єктами своїх обов'язків злочину – під час слідства або суду. Це збіг подій і обставин (обстановка вчинення злочину). Положення закону «при провадженні слідства» або «в суді», відповідає на питання «коли?». Це означає, що тут йдеться про таку ознаку об'єктивної сторони злочину, як час вчинення злочину. Отже, при збігу зазначених дій з обставиною часу свідчить, що тут мова йде про обстановку вчинення цього злочину. Положення закону щодо таких дій у суді свідчить, що це було можливим і в цивільному судочинстві.

Суб'єктом цього складу злочину були: свідки, експерти, поняті перекладачі.

З суб'єктивної сторони цей злочин характеризувався виною у формі прямого умислу. Про прямий умисел свідчить припис закону – без поважних причин, а також і те, що цей злочин відноситься до діянь з формальним складом.

Таким чином, витоки кримінальної відповідальності свідка, експерта, понятого, або перекладача ми знаходимо в ст. 172 Кримінального уложення 1903 р.

Наприкінці XIX ст. на території Галичини, Буковини та Закарпатті, які на той час були у складі Австро-Угорської імперії діяв Австрійський статут цивільного судочинства 1867 р. [24, с. 286]. За статутом всі обставини, які впливають на безпристрасність свідка і достовірність показів мали детально розслідуватися судом [24, с. 286]. Цікаво, що окрема стаття Статуту була присвячена експертам, де зазначалося, що при необхідності мають бути призначені судом один чи два експерти, після того як сторони дадуть пояснення щодо осіб тих експертів [24, с. 286]. Це практично перше згадування саме про експерта, а не про «обізнану» особу, як необхідного учасника розгляду справи у суді.

У Росії, а отже і на теренах України вперше про необхідність закріплення у законодавстві процесуального положення експерта, як учасника судового процесу, із визначенням прав та обов'язків експерта, зазначив український вчений Л.О. Володимиров у своїй праці «Про значення лікарів-експертів у кримінальному судочинстві» (1870 р.) [25, с. 44]. Автор справедливо зауважив, що експерт не є свідок, а «науковий суддя спеціальної сторони справи» [25, с. 44]. Як бачимо знадобився досить великий історичний шлях, щоб із повсякденного розуміння свідка як людини, яка була присутня особисто при якій-небудь події (очевидця), виникло серйозне наукове поняття з багатим правовим змістом, а також щоб «обізнані» люди отримали статус експерта з відповідними правами та обов'язками.

Сьомий період охоплює початок XX ст. – 1991 р. і має назву «Україна в радянський період».

З 15 вересня 1922 р. в Україні було введено в дію Кримінальний кодекс УСРР, який скасував попередні законодавчі акти [26, с. 485] проте кримінальна відповідальність свідка, експерта чи перекладача за невиконання покладених на них обов'язків у ньому вже була відсутня.

У Кримінальному кодексі УСРР 1927 р., такий склад злочину, як відмова свідка, експерта, перекладача чи понятого від виконання покладених на нього обов'язків (ст. 87), віднесений до глави «Злочини проти порядку управління» і мав наступну редакцію:

«Ст. 87 Ухилення свідка від явки за викликом слідчого або судового органу, або відмова від давання показання, а рівно перешкоджання явці свідка або народного засідателя з сторони особи, від якої особа, що не з'явилася, є матеріально або по службі залежний,

– примусові роботи на строк до трьох місяців або штраф до ста рублів.

Ухилення експерта, перекладача або понятого від явки за винятком слідчого або судового органу, або відмова від виконання обов'язків, а рівно перешкоджання явці до виконання обов'язків експерта або перекладача особою, від якої особа, що не з'явилася, є матеріально або по службі залежним, –

штраф до п'ятдесяти рублів» [27, с. 339].

У ч. 1 ст. 87 КК УСРР 1927 р. є склад злочину відмова свідка від давання показань слідчому і судовому органу. Фактично передбачена кримінальна відповідальність свідка від виконання покладеного на нього обов'язку. Проте, як ми бачимо, стосовно вказаної відповідальності законодавець у порівнянні з приписами ст. 172 Кримінального уложення зробив крок назад: по-перше, в одній статті об'єднав різні склади злочинів; по-друге, створив норми, які стали складнішими для їх застосування правозастосовними органами.

Об'єктом складу злочину, який нас цікавить в ч. 1 цієї статті, були суспільні відносини, які забезпечували умови з охорони правосуддя в частині виконання обов'язків свідка.

Об'єктивною стороною складу злочину, що нас цікавить у ч. 1 цієї статті, були активні дії, які виразились у відмові давати показання слідчому або судовому органу.

Суб'єктом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 87 КК УСРР 1927 р. (у частині, що нас цікавить) був свідок.

Суб'єктивна сторона цього складу злочину характеризувалася виною у виді прямого умислу. Про це свідчить зазначений злочин, який відноситься до злочинів з формальним складом.

Стосовно ч. 2 ст. 87 КК УСРР 1927 р., то в ній склад злочину, що нас цікавить був сформульований таким чином: «...або відмова від виконання обов'язків...» зрозуміло, що експертом, перекладачем або понятим.

Об'єктом злочину, передбаченого ч. 2 ст. 87 КК УСРР 1927 р., були суспільні відносини, які забезпечували умови з охорони правосуддя в частині виконання обов'язків експерта, перекладача або понятого.

Об'єктивна сторона складу злочину, передбачена у ч. 2 ст. 87 КК УСРР, в частині, що нас цікавить, характеризувалась активними діями – відмовою від виконання покладених на них обов'язків.

Суб'єктом злочину, передбаченого ч. 2 ст. 87 КК УСРР, були: експерт, перекладач, понятий.

Суб'єктивна сторона цього складу злочину характеризувалася умисною виною. Вид умислу був прямий.

Законом Української РСР від 28 грудня 1960 р. був прийнятий Кримінальний кодекс УРСР і був введений у дію 1 квітня 1961 р. [28].

У главі VIII «Злочини проти правосуддя» ст. 179 КК України, яка мала назву «Злісне ухилення свідка, експерта, або перекладача від явки або відмова від дачі показань чи виконання покладених на них обов'язків» була передбачена відповідальність за «...відмову свідка від дачі показань чи відмова експерта або перекладача без поважних причин від виконання покладених на них обов'язків» [28]. Ці дії каралися виправними роботами на строк до шести місяців або штрафом у розмірі до ста рублів або громадським осудом [28].

Безпосереднім об'єктом цього злочину, що нас цікавить були суспільні відносини, які забезпечували умови з охорони правосуддя в частині отримання показань свідка, а також виконання експертом або перекладачем покладених на них обов'язків.

Об'єктивна сторона злочину, що в цій статті нас цікавить характеризується такими діями як: 1) відмовою свідка від дачі показань; 2) відмовою експерта або перекладача без поважних причин від виконання покладених на них обов'язків.

Суб'єктом цього злочину міг бути: свідок, експерт або перекладач.

Суб'єктивна сторона цього злочину характеризувалася прямим умислом.

Як ми бачимо, що відбувається декриміналізація відповідальності понятого. Натомість стосовно свідка настала відповідальність за відмову від дачі показань, а стосовно експерта або перекладача залишилася відповідальність за відмову від виконання покладених на них обов'язків

У відповідності з Законом СРСР від 02 листопада 1989 р. «Про відповідальність за неповагу до суду» Указом Президії Верховної Ради Української РСР були внесені зміни до ст. 179 КК УРСР і зазначена стаття отримала таку редакцію:

«Ст. 179 Відмова свідка від дачі показань чи експерта або перекладача від виконання покладених на них обов'язків.

Відмова свідка від дачі показань чи відмова експерта або перекладача без поважних причин від виконання покладених на них обов'язків в суді чи при провадженні попереднього слідства або дізнання, —

карається виправними роботами на строк до шести місяців або штрафом у розмірі до трьохсот рублів» [29].

Аналіз цієї статті свідчить, що досліджуваний нами злочин законодавцем був сформульований окремо в ст. 179 КК УРСР на відміну від її попередньої редакції. Натомість відбулися зміни в об'єктивній стороні цього складу злочину. Так, вона почала характеризуватися активними діями: 1) відмова свідка від дачі показань; 2) відмова експерта або перекладача без поважних причин від виконання покладених на них обов'язків; відмова свідка, експерта або перекладача могла бути усна або письмова. Крім того, словосполучення «...покладених на них обов'язків» у суді чи при провадженні попереднього слідства або дізнання» відповідає на питання «де?» і свідчить про таку нову ознаку

об'єктивної сторони, як місця вчинення злочину (витоки) [30]. Усі інші ознаки досліджуваного складу злочину не зазнали змін.

У подальшому ст. 179 КК УРСР зазнала змін стосовно її санкцій, змінений розмір штрафу з трьохсот рублів на штраф від п'ятдесяти до ста двадцяти мінімальних розмірів заробітної плати [30].

Восьмий період триває з 1991 року і до сьогодні (дня кримінально-правової охорони умов, що забезпечують правосуддя в частині отримання показань свідка, а також виконання експертом або перекладачем покладених на обов'язків — це шостий період). У цей період 5 квітня 2001 р. Верховною Радою України був прийнятий Кримінальний кодекс України, який набрав чинності з 1 вересня 2001 р. [31]. Досліджуваний склад злочину у ньому отримав наступну редакцію:

«Ст. 385 Відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків.

1. Відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача без поважних причин від виконання покладених на них обов'язків у суді або під час провадження досудового слідства, розслідування тимчасовою слідчою чи тимчасовою спеціальною комісією Верховної Ради України чи дізнання, — карається штрафом від п'ятдесяти до трьохсот неоподаткованих мінімумів доходів громадян, або арештом на строк до шести місяців.

2. Не підлягає кримінальній відповідальності особа за відмову давати показання під час провадження, дізнання під час провадження дізнання, досудового слідства або в суді, щодо себе, а також членів її сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом» [31].

Необхідно акцентувати увагу на тому, що в злочині, передбаченому ст. 385 КК України 2001 р., відбулися зміни в об'єктивній стороні. Так, з диспозиції ч. 1 цієї статті зникла така ознака об'єктивної сторони цього складу злочину, як місце вчинення злочину. Натомість у ч. 1 ст. 385 КК з'явилася така ознака зовнішньої сторони, як час (витоки) вчинення злочину, адже словосполучення «...у суді або під час проведення досудового слідства, розслідування тимчасовою слідчою чи тимчасовою спеціальною комісією Верховної Ради України чи дізнання...» відповідає на питання «коли?». В той же час збіг дій, подій і обставини часу свідчить, що для цього злочину характерна і така ознака, як обстановка вчинення злочину, її витоки.

Важливо звернути увагу на те, що за цим Кодексом змінено санкцію цієї статті, а саме штраф від п'ятдесяти до трьохсот неоподаткованих мінімумів доходів громадян, або арештом на строк до шести місяців. Крім того передбачено осіб, які не підлягають кримінальній відповідальності за відмову від давання показань.

Ст. 385 КК України зазнала змін, внесених Законом № 2456-IV від 03.03.2005 [32], були внесені доповнення до неї. Так, після слів «досудового слідства» цю норму доповнили такою ознакою об'єктивної сторони з переліку існуючих, як час вчинення злочину «під час ... здійснення виконавчого провадження». Крім того, Законом № 890-VI від 15 січня 2009 р. до цієї статті після слів «...тимчасовою слідчою ...», було внесено наступне доповнення: «...чи тим-

часовою спеціальною комісією» [33]. Зміни, внесені до ст. 385 згідно із Законом № 890-VI від 15 січня 2009 р. визнано неконституційними згідно з Рішенням КС «№20-рп/2009 від 10 вересня 2009 р. [34].

На даний час зі ст. 385 КК України вилучено слова: «...тимчасовою спеціальною комісією...». Отже, на сьогодні такий сучасний стан досліджуваної проблеми.

Висновки. На підставі дослідження можна зробити такі підсумки:

1. Витоки та розвиток кримінального законодавства, що стосується відповідальності свідка за відмову від давання показань або відмову експерта чи перекладача від виконання покладених ним обов'язків слід з'ясувати, виходячи із історичних періодів розвитку Українського суспільства та державності.

2. Врахування історичного досвіду розвитку законодавства у досліджуваній сфері дозволяє глибше зрозуміти дійсну соціальну обумовленість існуючої кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 385 КК України.

3. Аналіз витоків та генезис кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 385 КК України, має істотне значення для розуміння суті і природи цього злочинного діяння на сучасному етапі кримінального права і практики застосування цієї кримінально-правової норми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Таганцев Н.С.* Русское уголовное право. [Лекции]. Часть общая: В 2-х т. — Т. 1 / Н.С. Таганцев. — М.: Наука, 1994. — 380 с.;

2. *Сергиевский Н.Д.* Русское уголовное право: Пособие к лекции. Часть общая. / Н.Д. Сергиевский. — СПб., 1911— 286 с.

3. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка : Ок. 57000 слов (Под ред. чл.-корр. АН СССР Н.Ю. Шведовой. — изд. испр. — М.: Рус. Яз., 1987. — 846 с.

4. *Матвійчук В.К.* Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): Монографія / В.К. Матвійчук. — К.: Азимут — Україна, 2005. — 464 с.

5. Русско-украинский словарь. — Т.1: А-М. / Под ред. С.И. Головащука. — К.: Наукова думка, 1968. — 700 с.

6. *Мельниченко В.Л.* Витоки, історія кримінальної відповідальності за проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів та сучасний стан проблеми / В.Л. Мельниченко // Актуальні проблеми юридичної науки — 2012: Матеріали міжнародної науково-профілактичної конференції [«Актуальні проблеми юридичної науки — 2012»] (Київ, 14 грудня 2012 р.) / За заг. ред. В.К. Матвійчука, Ю.В. Нікітіна, М.І. Карпенка. — Київ, 2013. — С. 391-393.

7. *Мороз А.О.* Витоки та сучасний стан проблеми кримінальної відповідальності за втручання в діяльність захисника чи представника особи / А.О.Мороз // Актуальні проблеми юридичної науки — 2012: Матеріали міжнародної науково-профілактичної конференції [«Актуальні проблеми юридичної науки — 2012»] (Київ, 14 грудня 2012 р.) / За заг. ред. В.К. Матвійчука, Ю.В. Нікітіна, М.І. Карпенка. — К., 2013.— С. 396-398.

8. *Грушевський С.М.* Історія України-Русі: В 11 т. — 12 кн. / С.М. Грушевський / Ред. — кол. П.С. Сохань (голова) та ін.). — К.: Наукова думка, 1991. — Т. 1. — 736 с.

9. *Субтельний Орест.* Історія України; [переклад з англ. Ю.І. Шевчука; вступ. ст. С.В. Кульчицького] / Орест Субтельний — К.: Либідь, 1991. — 512 с.

10. Гришук В.К. Кодифікація кримінального законодавства України: проблеми історії і методології / В.К. Гришук. — Львів: Світ, 1992. — 165 с.

11. Амиров К.Ф., Сидоров Б.В., Харисов К.Н. Ответственность за преступное вмешательство в деятельность лиц, осуществляющих правосудие и уголовное преследование: проблемы теории и законотворчества. / К.Ф. Амиров, Б.В. Сидоров, К.Н. Харисов. — Казань, 2003. — 197 с.

12. Федоров А.В. Преступления против правосудия (вопросы истории, понятия и классификации) / А.В. Федоров. — Калуга, 2004. — 12 с.

13. Комментарий к пространной редакции Русской Правды // Российское законодательство X-XX веков : [в 9 т.] / под. общей ред. О.И. Чистякова. — М., 1984. — Т.1 : Законодательство Древней Руси. — С. 47-129.

14. Ткач А.П. Історія кодифікації дореволюційного права України / А.П. Ткач. — К. : Київ ун-т, 1968 — 170 с.

15. Хрестоматія з історії держави і права України (з найдавніших часів до кінця XX століття): У 3-х кн.; [уклад.: В.І. Батрименко, В.М. Кривоніс, В.І. Мірошніченко та ін.]; за ред. А.С. Чайковського. — К. : НАВСУ, 2000. — Кн. 1 : Розділ I—VI. — 2000. — 218 с.

16. Хрестоматія з історії держави і права України: [Навчальний посібник]. упоряд.: А.С.Чайковський (кер.) О.Л. Копиленко., В.М. Кривоніс, В.В. Свистунов. — К. : Юрінком Інтер, 2003. — 656 с.

17. Криміналістика: Підруч. для слухачів, ад'ютантів, викладачів вузів системи МВС України / П.Д. Біленчук, О.П. Дубовий, М.В. Салтевський, П.Ю. Тимошенко; за ред. акад. П.Д. Біленчука. — К. : Атіка, 1998. — 416 с.

18. Российское законодательство X-XX веков: В 9 т. / под. общ. ред. О.И. Чистякова. — М. : Юрид. Лит., 1984.— Т. 4: Законодательство периода становления абсолютизма. — 1986. — 511 с.

19. Российское законодательство X-XX веков : [в 9 т.]. — Т. 5 Законодательство периода расцвета абсолютизма. — М. : Юрид. лит., 1987. — 528 с.

20. Российское законодательство X-XX веков. в 6 т. Законодательство первой половины XIX века. — М. : Юрид. лит., 1988. — 432 с.

21. Российское законодательство X-XX веков. В 9-ти т. — Т. 7: Документы крестьянской реформы. — М. : Юрид. лит., 1989. — 816 с.

22. Уголовное уложение 22 марта 1903 г. // Российское законодательство X-XX веков: В 9 т. / Под. ред О.И. Чистякова. — М., 1994 — Т.9. —С. 240-330.

23. Российское законодательство X-XX веков: В 9-ти т. / Под. ред. О.И. Чистякова. — М. : Юрид. лит., 1984. — Т.8. : Судебная реформа. — 1991-495 с.

24. Хрестоматія з історії держави і права України: Навчальний посібник / [упоряд.: Чайковський (кер.), О.Л. Копиленко., В.М. Кривоніс, В.В. Свистунов, Г.І. Трофанчук]. — К. : Юрінком Інтер, 2003. — 656 с.

25. Криміналістика: Підруч. для слухачів, ад'ютантів, викладачів вузів системи МВС України / П.Д. Біленчук, О.П. Дубовий, М.В. Салтевський, П.Ю.Тимошенко; за ред. акад. П.Д. Біленчука. — К. : Атіка, 1998. — 416 с.

26. Уголовный кодекс УССР 1922 г. // Борьба с преступностью в УССР / Автор очерка и составитель документов профессор П.П. Михайленко. — Том первый — 1917-1925 гг. Киев.: ВШ МООН УССР, 1966. — С. 451 — 497.

27. Уголовный кодекс УССР 1927 // Борьба с преступностью в УССР / Автор очерка и составитель документов профессор П.П. Михайленко/. — Т. 2. — 1926-1967 гг. — К. : ВШ МООН УССР, 1967. — С. 310-369.

28. Кримінальний кодекс Української РСР // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961. – № 2. – Ст. 14.

29. Про внесення змін доповнень в деякі законодавчі акти Української РСР: Указ Президії і Верховної Ради Української РСР// Відомості Верховної Ради УРСР. – 1989. – № 20. – Ст. 313.

30. Про внесення змін і доповнень у деякі законодавчі акти України: Закон України від 8 лютого 1995 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995 – № 8. – Ст. 53.

31. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.

32. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України: Закон України від 3.03.2005 р. № 2456-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 16. – Ст. 260.

33. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України: Закон України від 15.01.2009 р. № 890-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 25. – Ст. 311.

34. У справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про тимчасові слідчі комісії, спеціальну тимчасову слідчу комісію і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України»: Рішення Конституційного суду України № 20-рп/2009 від 10 вересня 2009 р. // Офіційний вісник України. – 2009. – № 72. – Ст. 2488.

Ольховенко О.І. Витоки, історія кримінальної відповідальності свідка, експерта чи перекладача за невиконання покладених на них обов'язків

У статті проаналізовані витоки та генеза кримінальної відповідальності свідка, експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків у відповідності з історичними етапами розвитку суспільства та державності на теренах України.

Ключові слова: витоки, історія розвитку, свідок, експерт, перекладач, понятій.

Ольховенко О.И. Истоки, история уголовной ответственности свидетеля, эксперта или переводчика за невыполнение возложенных на них обязательств

В статье проанализированы истоки и генезис уголовной ответственности свидетеля, эксперта или переводчика от исполнения возложенных на них обязательств в соответствии с историческими этапами развития общества и государственности на территории Украины.

Ключевые слова: истоки, история развития, свидетель, эксперт, переводчик, понятий.

Olhovenko O.I. Origins, the history of the criminal responsibility of deponent, an expert or a translator from performing their duties

This article analyzes the origins and genesis of criminal responsibility deponent, expert or translator from performing their duties according to the historical stages of the development of the society and the statehood on the territory of Ukraine.

Keywords: origins, development history, deponent, expert, translator, witness.

Стаття надійшла до редакції 02.09.2013.